

Nyt fra Sprognævnet

UDGIVET AF DANSK SPROGNÆVN

NR. 7 · OKTOBER 1971

Knock-out og come-back

Om trykket i en engelsk låneordstype

Når låneord optages, vil deres udtale altid blive noget forskellig fra udtalen i det sprog, de lånes fra: da der ikke findes to sprog, hvis lydssystemer er ens, vil der foregå en udtaletillempning til modtagerssprogets lyd-system. Dette gælder også trykforholdene (og den dermed sammenhængende tone og rytme).

Danske engelsklærere er opmærksomme på, at selv om engelsk og dansk i mange henseender har samme trykmønster, i hvert fald for så vidt angår den germanske del af ordforrådet, er der også lumske forskelle. F. eks. er den danske trykfordeling i en forbindelse af fornavn + efternavn normalt den, at fornavnet har bitryk, medens hovedtrykket falder på efternavnet: *Hans* ¹*Jensen*, *Mogens* ¹*Wieth*, *Peter* ¹*Sørensen*. Det er ganske naturligt, at dette trykmønster overføres også på engelske navne, når de optræder i dansk: *Charles* ¹*Dickens*, *Winston* ¹*Churchill*, *Edward* ¹*Heath*. Derimod bliver det en pædagogisk opgave for engelsklæreren at gøre opmærksom på, at der i engelsk principielt er lige stærkt tryk på for- og efternavn: ¹*Charles* ¹*Dickens* etc. I øvrigt kan det bemærkes, at man også i dansk i særlige situationer kan komme ud for lige stærkt tryk på begge navne: det forekommer f. eks., når der i folketinget foretages afstemning ved navneopråb. Her kan man høre formanden lægge samme stærktryk på for- og efternavn – en dvælende, emfatisk trykfordeling. Men normalt er der i forbindelsen fornavn + efternavn en karakteristisk trykmæssig forskel på dansk og engelsk.

En lignende forskel i de to sprogs trykmønster foreligger i forbindelsen udsagnsord + biord. Medens engelsk principielt har lige stærkt tryk på begge led: ¹*knock* ¹*out*, har dansk i den tilsvarende forbindelse oftest stærktryk på sidste led: *slå* ¹*ud*. Det kan tilføjes, at den engelske trykfordeling kan undergå variationer, der er betinget af sætningsrytmen; under givne betingelser kan det danske og det engelske mønster falde sammen i

forbindelsen udsagnsord + biord (normaltype: *he 'went a'way*; variant: *'John went a'way*). Men anvendes en sådan forbindelse i engelsk som navneord (enten skrevet i ét ord eller med bindestreg), vil der næsten altid være tryk på første led (jfr. Daniel Jones' *English Pronouncing Dictionary* og Webster's *Third New International Dictionary*). I dansk forekommer der en række navneordslån af denne type, nogle af dem af forholdsvis ny dato, *come-back*, *drive-in*, *feed-back*, *flashback*, *knockabout*, *knock-out*, *lay-out*, *lockout*, *make-up*, *pick-up*, *pin-up*, *pullover*, *sit-down* (strejke), *sit-in*, *stand-in*, *teach-in* og endnu flere. Det bemærkelsesværdige er nu, at når disse ord anvendes i dansk, har de så godt som altid trykket på sidste led; den udtaleangivelse med trykket på første led, der er opført som variantudtale for nogle af disse låneord i visse fremmedordbøger, forekommer kun sporadisk og virker ofte søgt og unaturlig. – Et enkelt ord af denne type, *roll-on* (= hofteholder), optræder uvist af hvilken grund med fransklignende udtale, efter hvilken trykket imidlertid også falder på sidste stavelse.

Howdan går det nu til, at disse ord skifter trykmønster, når de optages i dansk? Forklaringen er formentlig, at det er analogien fra det danske trykmønster, der slår igennem. Bortset fra kronavne som *Sluk'efter* og stednavne som *Springfor'bi* har dansk ganske vist ikke mange navneord med tryk på sidste stavelse; man kunne dog anføre *sving'om* og det folkelige og børnesprogsprægede *kast'op* (svarende til normalsprogets *'opkast*). Men som nævnt vil danske forbindelser af udsagnsord + biord oftest have trykket på sidste led: *jeg vil gå 'ned til stranden*, *vi bliver nødt til at stå 'op kl. 7*. Her angiver biordet retning; men sml.: *jeg måtte 'stå 'op i bussen*. I flere henseender fornemmes der sagtens en ret nøje parallel med lignende engelske forbindelser: rækkefølgen er den samme, indholdsmæssigt er der tale om udsagnsord + retningsbiord, og endelig drejer det sig ofte om forbindelser, der indeholder to stavelser. Med måske ubevidst støtte i disse paralleller videreføres analogien da til trykforholdene, og resultatet bliver, at det danske trykmønster sejrer.

Det ville antagelig være udsigtsløst at forsøge at lære danskerne at lægge trykket på første led i disse navneord, og en sådan bestræbelse ville i øvrigt nok modvirkes af en form som *pinupper*, hvor tryk på første led vel er udelukket; denne form synes ikke at have hjemmel i britisk eller amerikansk engelsk, men er formentlig dannet på hjemlig grund. Der er imidlertid næppe grund til at beklage indkomsten af »forkert« tryk i disse låneord i betragtning af, at der altid ved tillemplingen må regnes med afvigelser fra oprindelsessproget. Tværtimod forekommer det, at den gængse trykplacering i denne låneordstype harmonerer smukt med det danske trykmønster.

Knud Sørensen.

Knud Sørensen er professor i engelsk filologi ved Aarhus Universitet. Artiklen er skrevet på opfordring af Dansk Sprogævn.

Oplysninger og råd fra Sprognævnet

Et udvalg af de ca. 3000 mundtlige og skriftlige forespørgsler som nævnet har besvaret i første halvdel af 1971.

Spørgsmål: Skriver man *kompetence* eller *kompetance*? 7107
Man kan jo ikke høre om den slags ord staves med *e* eller med *a*.

Svar: Ifølge ordbøgerne staves ordet *kompetence*. Men i praksis er der en vis usikkerhed. Den urigtige stavemåde *kompetance* ses ikke sjældent, fx i dagspressen. Også i ord som *konkurrence*, *dekadence* og *korrespondance* bliver *-ance* og *-ence* tit forvekslet.

Hvis der findes et beslægtet tillægsord der ender på *-ant* eller *-ent*, vil dette ord vise om det tilsvarende navneord skal skrives med *-ance* eller med *-ence*. Stavemåden *kompetence* stemmer således med endelsen i tillægsordet *kompetent*, ligesom *dekadence* svarer til *dekadent*. Derimod skrives der *-ance* i fx *elegance* og *tolerance*, der modsvarer tillægsord på *-ant*: *elegant*, *tolerant*.

Spørgsmål: Skal man skrive *til lykke*, altså i to ord, eller 7108
er det tilladt at skrive *tillykke*?

Svar: Sprognævnets Retskrivningsordbog angiver (under *til* og under *lykke*) skrivemåden i to ord: *til lykke*.

Men det kan ikke regnes for en fejl at skrive *tillykke* i ét ord. I Retskrivningsordbogens forord siges det udtrykkeligt (s. IX) at selv om ordforbindelser som *af sted*, *i dag* efter den officielle retskrivning stadig skal skrives i to ord, vil det ved bedømmelse af skriftlige opgaver »være urimeligt at betragte afvigelser fra disse regler som fejl«. Skrivemåden *tillykke* er meget udbredt og accepteres i øvrigt af post- og telegrafvæsenet ved takstberegning for telegrammer.

Spørgsmål: Hvad er den rigtige entalsform til *karakteristi-* 7109
ka? Hedder det *et karakteristikum* eller *et karakteristikon*?

Svar: Både i ordbøgerne og i praksis er der vaklen når det gælder entalsformen. Det hænger sammen med at det især er flertalsformen *karakteristika* der bruges, og at flertalsformer på *-a* dels svarer til (oprindelig græske) entalsformer på *-on* (fx *leksikon*), dels til (oprindelig latinske) entalsformer på *-um* (fx *visum*).

Formen *karakteristikon* er den eneste der er taget med i Retskrivningsordbogen og i en del andre ordbøger. Det er denne form der tidligst er

indarbejdet i dansk. Men en række eksempler fra de senere år viser at en hel del skribenter foretrækker entalsformen *karakteristikum*. En af de nyeste fremmedordbøger har kun taget denne form med, og Nudansk Ordbog har fra 4. udgave (1964) ligestillet de to former.

På denne baggrund må både *karakteristikon* og *karakteristikum* betegnes som acceptable.

7110 *Spørgsmål:* Det engelske ord *pub* bruges jo mere og mere om en bestemt slags restauranter. Hvordan skal ordet bøjes på dansk?

Svar: Ordet er altid fælleskøn på dansk: *en pub*. I flertal er der to mulige endelser: *-s* (som på engelsk) og *-er*. I aviserne kan man møde begge disse endelser, men *-er* er meget mere almindelig end *-s*; i de nyere fremmedordbøger kan man finde begge muligheder for flertalsbøjning. Det må tilrådes at danne flertal ved at tilføje *-er*, da denne bøjning passer bedst ind i danske mønstre.

Når bøjningsendelserne *-en* og *-er* føjes til *pub*, er der tre muligheder for stavningen: *puben*, *pub'en*, *pubben* (henholdsvis *puber*, *pub'er*, *pubber*). Fremmedordbøgerne og dagbladene synes at foretrække skrivemåderne med apostrof, men da ordet i de sidste 6–7 år er blevet indarbejdet i dansk, er det rimeligt at skrive bøjningsformerne efter samme mønster som tilsvarende former af ord som *klub*, *snob* osv., altså: *pubben*, *pubber*.

7111 *Spørgsmål:* Hvad hedder ordet *gæld* i flertal?

Svar: Ordet kan ikke sættes i flertal. Er der behov for at udtrykke at der er tale om mere end én gæld, må man udtrykke sig på anden måde; i visse tilfælde kan man bruge ordet *gældsposter*, i andre kan man tale om *gæld til flere sider*.

Der er en hel del andre ord der ikke har nogen flertalsform (fx *arv*, *løn*, *gavn*, *besvær*, *fred*, *strid*, *rus*; jf. Aage Hansen: *Moderne Dansk*, bind 2, 1967, s. 136 f.).

7112 *Spørgsmål:* Kan *distræt* få tilføjlet *-e* i bøjningsformer: *den distræte professor*, *de distræte professorer*?

Svar: Ifølge Retskrivningsbogen kan der ikke føjes *-e* til *distræt*. Baggrunden er den at udtalen med stumt *-t* er mere udbredt og i mange kredse betragtes som mere korrekt end en udtale hvor *t*'et høres. Når *-t* er stumt, ender ordet i udtalen på en trykstærk selvlyd, og næsten alle til lægsord af denne type danner bestemt form og flertalsform uden at der tilføjes *-e*.

Skrivemåden *distræte* (og den tilsvarende udtale) optræder dog ikke sjældent, og den bør ikke betragtes som en fejl.

Spørgsmål: Er de to ord *andragende* og *ansøgning* lige gode? Og betyder de helt det samme?

7113

Svar: De to ord har til dels samme betydning i moderne dansk, men *andragende* har et snævrere anvendelsesområde end *ansøgning*: kun hvor der er tale om et forsøg på at opnå en tilladelse eller en bevilling hos en myndighed, kan man bruge *andragende*. I andre tilfælde, fx når det gælder en ansøgning om en stilling, kan *andragende* ikke bruges. Det må tilrådes også i de førstnævnte tilfælde at bruge ordet *ansøgning*, da *andragende* virker langt tungere og stivere, og for mange vil være vanskeligere at forstå.

I den vejledning om sproget i love og andre retsfor skrifter som Justitsministeriet udsendte 15. oktober 1969, foreslås en række ord (og sætningskonstruktioner) der er karakteristiske for kancellisproget, udskiftet med andre ord der i højere grad har hjemmel i almensproget. I denne forbindelse tilrådes det netop at bruge *ansøgning* i stedet for *andragende*.

Spørgsmål: Kan man virkelig bruge udsagnsordet *advokere* på dansk? Det skal vist betyde noget i retning af 'argumentere for', 'gå ind for'.

7114

Svar: Ordet er vistnok ret nyt i dansk. Det er hverken kommet med i fremmedordbøger eller i andre ordbøger endnu. Men vi kender dog nogle få eksempler på at det – i hvert fald siden 1965 – har været brugt på tryk, fx: »en særpropaganda, der først og fremmest advokerede for de schweiziske vine« (Berlingske Tidende, 1965), »studenterrådene, der .. har advokeret, at man indførte en slags bachelorgrad« (Magisterbladet, 1968). Som det fremgår af disse og af andre citater, har *advokere* netop den betydning som er antaget i spørgsmålet: 'gå ind for', 'argumentere (for)'. Det tilsvarende svenske ord (*advocera*) og det engelske udsagnsord *advocate* bruges med samme betydning.

I forhold til ordforbindelser som *gå ind for*, *argumentere for*, *gøre sig til talsmand for*, har ordet *advokere* naturligvis ét fortrin: det gør det muligt at udtrykke det der ellers kræver to eller flere ord, med et enkelt ord.

På den anden side må man se i øjnene at ordet for de fleste sikkert ikke er umiddelbart forståeligt, og at beslægtede ord som *advokat* og *advokatur* ikke kan bidrage til den rette opfattelse af det. Det vil derfor ofte være hensigtsmæssigt i stedet at vælge en af de ordforbindelser der er nævnt ovenfor.

7115 *Spørgsmål:* Et københavnsk dagblad har om pianisten Arthur Rubinstein skrevet: »Hans teknik er stadig perfektibel«. Er det ikke en urimelig måde at bruge ordet *perfektibel* på?

Svar: Jo. I citatet er *perfektibel* brugt som om det betød det samme som *perfekt*, altså 'fuldkommen, fuldendt'. Den urigtige anvendelse af *perfektibel* er ganske vist ikke ualmindelig, og man kan også se ordet brugt med samme betydning som *perfektionistisk* ('som – ofte i overdreven grad – tilstræber det fuldendte'), men disse anvendelser må frarådes. Alle danske fremmedordbøger oplyser at *perfektibel* betyder 'som kan blive perfekt'. Ved kun at bruge *perfektibel* når det har denne hævdvundne betydning, kan man opretholde en værdifuld mulighed for at skelne mellem *perfekt*, *perfektionistisk* og *perfektibel*. Jf. Jørgen Bang: Et ord er et ord (1967), s. 82–83.

7116 *Spørgsmål:* Hedder det *dispensation fra denne regel* eller *dispensation for denne regel*?

Svar: I ældre dansk kunne både *fra* og *for* bruges i sådanne forbindelser, og der er sikkert stadig en vis vaklen. Men i moderne dansk er det mest almindeligt at anvende *fra* efter *dispensation* (og efter udsagnsordet *dispensere*) når det følgende angiver den regel, den bestemmelse, som dispensationen gælder (eller indholdet af en sådan bestemmelse). Det hedder således oftest *dispensation fra disse bestemmelser*, *dispensation fra optagelsesprøven*, *der kan dispenseres fra kravet om studentereksamen i følgende tilfælde* osv. Det må tilrådes at følge denne sprogbrug.

7117 *Spørgsmål:* Vendingen *det korte af det lange* optræder i to andre versioner, hvor der bruges *og* i stedet for *af*: *det korte og det lange*; *det lange og det korte*. Hvad er det rigtige?

Svar: Hverken Ordbog over det danske Sprog eller Nudansk Ordbog nævner disse udtryk. Men i de sidste ca. 20 år er vendinger af denne type blevet ret almindelige i dansk (i 5. udgave af T. Vogel-Jørgensen: Bevingede Ord, der udkom i 1963, er vendingen *det korte af det lange* taget med). Ingen af de tre formuleringer der er nævnt i spørgsmålet, kan betragtes som rigtige end de andre.

Vendingerne stammer fra en engelsk ordforbindelse, som i moderne engelsk oftest lyder: *the long and the short of it*. Men også den modsatte rækkefølge kan forekomme: *the short and the long of it*, og denne formulering er den ældste; den blev anvendt allerede i 1300-tallet og er bl. a.

blevet kendt fordi den optræder i Shakespeares *The Merry Wives of Windsor* (1598): *This is the short and the long of it*. Endelig findes der en mindre almindelig engelsk vending hvor de to led er forbundet med *of* (jf. den danske formulering med *af*): *to make short of long*.

De direkte overføringer til dansk af de mest gængse engelske formuleringer er altså: *det lange og det korte*; *det korte og det lange*. Varianten *det korte af det lange* er sikkert dannet i et forsøg på at gøre udtrykket mere umiddelbart tolkeligt.

Spørgsmål: Kan det forsvares at udelade ordet *på* i følgende overskrift: *Nogle måder at lade børnene kombinere musik med bevægelse, dramatik og formning (på)*? Og hvad mener nævnet om formuleringer som *en ny måde at barbere sig* eller *der er en anden måde at gøre det*?

7118

Svar: Der synes at være en vis tendens til i sådanne tilfælde at udelade *på*, vel især når der ville komme mange ord imellem *måde* og *på* (som i det første eksempel). Men da der er tale om en omstilling af konstruktioner af typen *gøre (kombinere, foretage sig osv.) noget på en vis måde*, hvor *på* jo ikke kan undværes, må det frarådes at udelade *på* i den type sætninger der er nævnt i spørgsmålet.

Spørgsmål: I Klaus Rifbjergs debutdigtsamling (*Under vejr med mig selv*, 1956) forekommer, i en skildring af et ungt elskende par der går aftentur, følgende linjer:

7119

Og de sammenflettede fingre
er komplicerede som heksenøgler.

Hvad er *heksenøgler*?

Svar: Ordet synes ikke at være kommet med i ordbøger. Men i mange år har det været brugt (fx inden for legetøjsbranchen) om en art puslespil der består af to eller flere små bøjede metalstænger der, når de er sat ind i hinanden, er vanskelige at skille ad igen. Det er uden tvivl denne betydning af ordet *heksenøgler* der ligger bag Rifbjergs sammenligning.

Spørgsmål: I de senere år er ordet *trussereder* blevet brugt ret tit i aviserne. Hvad betyder det egentlig? Og hvordan er ordet opstået? Det er svært at se en sammenhæng mellem trusser og skibsfart!

7120

Svar: Ordet *trussereder* er en spøgende betegnelse for en person der investerer i skibe med det hovedformål at udnytte skattelovgivningens regler

om afskrivning. I de seneste år er det især brugt i forbindelse med de kommanditselskaber der er stiftet med henblik på køb af coastere, men flere år før er sammensætninger som *trussekutter* og *trussebad* blevet anvendt på tilsvarende måde om stålkuttere til fiskeri.

Forklaringen på førsteleddet *trusse-* i disse sammensætninger synes at være at direktøren for en stor industrivirksomhed der fremstiller dame-undertøj, spillede en fremtrædende rolle ved finansieringen af de første kuttere af denne art. Det ældste eksempel på sammensætninger af denne type som nævnet kender, er *trussekutter*, og dette ord optræder netop i en avisnotits om den formentlig første søsætning af sådanne kuttere (Ekstra-bladet 30.12.1959). Faderskabet til ordet tillægges her »folkeviddet i Skagen«.

7121

Spørgsmål: Ordene *et arbejde*, *at arbejde* og *en arbejder* udtales af nogle med hårdt *d* (som i *fejde*), men andre bruger et blødt *d* (som i *bade*). Hvilken udtale er den bedste?

Svar: De to udtaler må betragtes som lige gode. Ordbog over det danske Sprog og de udtalevejledninger som ordene er med i, ligestiller dem. Der er dog ingen tvivl om at udtalen med lukket (hårdt) *d* er blevet den almindeligste.

Ny publikationer fra Sprognævnet

Sprog i Norden 1971 (162 s.; 16,10 kr.).

Årsberetning 1970/71 (34 s.; udkommer 9. november 1971; 6,90 kr.).

Stavning af russiske navne (96 s.; fotografisk optryk 1971; 19,55 kr.).

Bøgerne er i kommission hos Gyldendal.

Ny ord i dansk 1968–69 (under udarbejdelse).

Nyt fra Sprognævnet udgives af Dansk Sprognævn og udsendes 2 gange om året. Man kan tegne abonnement på ét eller flere eksemplarer ved at indbetale 2 kr. én gang for alle til nævnet (postkonto 10 17 20). I øvrigt er abonnementet gratis.

Nr. 3–7 kan fås endnu.

Dansk Sprognævn, Vester Voldgade 115³, 1552 København V. Postkonto: 10 17 20. Telefon (01 28) BYen 705. Ekspeditionstid mandag–fredag 13–15.